

SUBA JÁNOS*

A MAGYAR–JUGOSZLÁV HATÁRSZAKASZ HATÁRKÖVEINEK TÖRTÉNETE 1921–1932

BOUNDARY SIGNS OF HUNGARIAN–YUGOSLAVIAN BORDER SECTION 1921–1932

ABSTRACT

Boundary signs are signs used to mark the state boundaries. The goal of fixing the borders with boundary signs is to make the border visible. Relationship between neighbouring countries is good if the regional coverage of the countries is unambiguous and known.

This is why the border lines are fixed. Fixation can happen with descriptions, on maps, or on the field with boundary-signs. The types and sizes of boundary signs were laid down by the Hungarian-Yugoslavian border establisher committee. The types of the boundary signs are: triple landmark, numbered and not numbered elevation with wooden pale, wooden columns, numbered and not numbered landmarks. On the 631 km long border line, which is divided into 6 sections, in total 6088 pcs of boundary signs are placed.

The first revision of boundary signs took place in 1932.

1. Határ – határjelek

A határ az a képzelte vagy jelzett vonal, amely valamely területet körül fog, vagy az a terület sáv, amely két állam közigazgatási területét elválasztja egymástól. Földrajzi szempontból természetes és mesterséges határokat különböztettünk meg. A természetes határokhoz tartoznak a tengerek, hegységekben a vízválasztó gerincek, síkságokon a folyók, tavak, mocsarak. Az államok mindig is törekedtek a „vélt” vagy a valós természetes határok elérésére, mint például Franciaország a Rajna elérésére. A határvonalnál a legfontosabb és egyben a legrégebbi szempont a könnyű felismerhetőség. Emiatt volt a folyamhatároknak nagy szerepük és jelentőségük a történelemben, olyan kis folyónak is, mint például a Lajtának – „a magyar Rubiconnak” –, amely a Monarchiát a közvélemény szerint „Cisz”- és „Transzlajtániára” osztotta fel.¹ Ahol a természet nem gondoskodott a határ felismerhetőségéről, ott megtette azt az állam. Ez elsősorban az erdőségeknél volt fontos. A Vogézekben a francia-német határ mentén négy kilométer széles sávon kiirtották az erdőket. Ugyanezt tette Magyarország és Románia is a Kárpátokban.²

A határvonalat határjelekkel érzékeltetik, amelyek a határok mánókban előírt formájú és feliratú olyan mesterséges tárgy, amely meghatározott ponton, a határvonalon vagy a határvonal mellett, vele párhuzamosan van elhelyezve. A határjelek lehetnek egyoldalú, kétoldalú vagy hármás határjelek, továbbá: határtáblák, határcsapok. Készülhetnek kőből, betonból, fémből, fából.³ A határjelek jogtalan megváltoztatása, megrongálása eltávolítása nemzetközi jogilag is szigorú megítélés alá eső bűncselekmény. A mesterséges határokat az országok egymás közötti megállapodásai, békeszerződések jelölik ki.⁴ A határvonalak nem szabatos és nem pontos leírása esetén határviták, határfoglalások, határvillongások keletkeznek, amelyek többségét jogi úton rendezik, és azután törvénybe foglalják.

* PhD, térképtárvezető, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtár, Budapest.

2. A Magyar Szerb-Horvát-Szlovén Határmegállapító Bizottság

A trianoni határvonal konkrét, részleges megjelölését, kitűzését, térképezését, a határ-okmányok elkészítését a Szövetséges és Társult Hatalmak által létrehozott nemzetközi határmegállapító bizottságok (HMB), a korabeli szóhasználatból úgynevezett „határrendező bizottságok” végezték, 1921–1925 között. A bizottságok munkája két szakaszra osztható. Az egyik a békeszerződésben leírt politikai határvonal megállapítása és kijelölése a terepen. A másik pedig a határkitűzés, amely tisztán technikai művelet, amikor a térképen bejelölt pontokat a terepen igazi pontokkal kellett megjelölni, s jelen esetben különböző határjelekkel állandósítani. Ezt követően került sor a határvonal felmérésére, ami tulajdonképpen a határvonal és környéke térképezését jelenti a meghatározott sávban.⁵ A határ-bizottságok a munkát a határvonal általános tanulmányozásával kezdték. Ennek az volt a célja, hogy megállapítsák azokat a határrészeket, amelyekre nézve pontosan lehetett alkalmazni a békeszerződés rendelkezéseit, valamint azokat a határszakaszokat, amelyek vitára adtak okot. A vitás kérdések eldöntéséig – a rend fenntartása érdekében – a békeszerződés által megállapított határt fogadták el ideiglenes határul.⁶

A bizottság az egész határvonalat hat: A, B, C, D, E, F jelzésű szakaszra osztotta:

Az A szakasz a Vend-vidéket foglalta magában, az osztrák határtól egészen a Lendva folyónak a Murába való torkolatáig terjedt 95 km hosszan.

A B. szakasz ezen ponttól a Mura és a Dráva mentén a Barcsi vasúti hídig húzódott 17 km hosszan.

A C szakaszban 86 km hosszan a Dráva alkotja a határt, a szakasz Dolnij Miholjac községtől kb. 8 km-re lévő pontig húzódik.

A D szakasz a Dráva és a Duna közti baranyai területet 83 km hosszan foglalja magában.

Az E szakasz a Duna és a Tisza közötti területen húzódik 135 m hosszan.

Az F szakasz a Tiszától a román határig 50 km hosszan húzódik.⁷

A politikai határmegállapítást a bizottság 8 hónap alatt elintézte. A határmegállapító bizottság a határ politikai megállapítása után feloszlott (1922. június végén), a műszaki munkák csak az elnök ellenőrzése mellett folytak le. A műszaki munkák befejezésével a bizottság újból összeült 1924 május második felében, felülvizsgálta a műszaki munkákat, azokat jóváhagyta, aláírta a határleírás térképet, melyeknek három példányát a Nagykövek Tanácsának terjesztett fel a HMB összefoglaló jelentésével.⁸

3. A határszakasz rendszeresített határjelei

3.1. A határszakasz határjeleinek leírása és jellemzése

A HMB műszaki delegációja döntötte el, hogy milyen határjelet rendszeresít a határvonalon. Figyelembe vették a kitűzött és felmért magyar–horvát határ határjeleit, amelyek határdombok voltak fakarókkal. Így ezeket meghagyták. A déli határszakaszon – a hármashatárpontoktól⁹ eltekintve – kétféle fajtájú határjelet rendszeresítettek:¹⁰

- fakarókat, (facölöpöket) és
- határköveket.

A déli határszakaszon a határkarók és a határkövek váltakoznak szakaszonként. A határjel minősége szerint következőképpen tudjuk csoportosítani a határjeleket:

1. számozott határdomb facövekkel;
2. számozatlan határdomb facövekkel. A határdombok mint mesterséges létesítmények 170–200 cm átmérőjűek, 80 cm magasak voltak. A rajtuk és bennük elhelyezett fakarók (facövekeket) 100–120 cm magas és 10 cm vastagok voltak, amelyek a határ-

dombból 40–50 cm magasan emelkedtek ki. Fehér színűre voltak befestve. A határdombok mint a legrégebb típusú határjelek a magyar–horvát határon voltak rendszerítve. Ugyancsak határdombok jelölték a birtokhatárokat is;

3. faoszlopok 150–300 cm magas 10–12 cm. vastag karók voltak. A faoszlop földből kiálló részének felső fele fehér, alsó fele fekete színű, felirat nincs rajtuk;
4. számozatlan határkő és
5. számozott határkő.

A határkövek a kiírás szerinti méretük 25 x 25 x 100 cm. volt és vasbetonból készültek. A köveket 70 cm mélyre ásták be, és csak a felső 30 cm rész állt ki, amelyet fehérre festettek.¹¹ A számozott határkőn a feliratok bevésettek és feketére vannak festve.

3.2. A határszakasz határjeleinek története

A határkijelölő műszaki munkálatok 1922. áprilisban kezdődtek meg. A határvonal szakaszai közül magyar érdekeltségű lett az A, C, és az E határszakasz. Jugoszláv érdekeltségű lett a B, D, F jelű határszakaszok. Az érdekeltség itt az anyagi teherviselést jelentette: a geodéziai munkálatok anyagköltségei, a határokmányok elkészítése, sokszorosítása stb. Másrészt jelentette azt, hogy melyik ország mérnöke végzi és ellenőrzi a földmérési és kitzúzési munkálatokat.

A határmegállapító bizottság kijelölte az egyes szakaszokban a határvonalat és e vonalról részletes leírást adott a bizottság műszaki csoportjának. E leírás kézhezvétele után az első feladatuk a már megszavazott határvonal részeknek fakarókkal való megjelölése volt. A kijelölésnek szigorúan a kiadott utasításoknak megfelelően kellett történnie. Az ideiglenes karók a föld felszínétől 40 cm-re kiálltak, a karók alatt egy palackot helyeztek el. A karókat, majd a köveket 300–400 m távolságban helyezték el egymástól, úgy hogy előre, és hátra az összlátást biztosították. A karók (kövek) közötti töréseket földhalommal, határdombbal jelölték meg.¹²

Kívánatos lett volna – mint azt a magyar határbiztos, költség megtakarítás szempontjából többször sürgette –, hogy valamennyi szakaszt egyszerre mérjék fel, vagy legalább is, több mérnököt alkalmazzanak. Ez azonban nem volt kivihető, mert a jugoszlávok megfelelő szakmérnökök hiányában nem voltak képesek mérnökeik létszámát emelni.

A munkaviszonyok meglehetősen kedvezőtlenek voltak. Az elnöknek helyszíni vizsgálatai során mindig voltak egyéni próbálgatási kísérletei, melyek a tényleges munkát bizonyos időre mindenkor visszavetették – jelentette sokszor Vasssel ezds.¹³

Azután a régi kataszteri térképeken át nem vezetett változások és ennek következtében az irányadó katonai térképek pontatlansága miatt sokszor súlyos határviták keletkeztek, melyek több ízben hetekre meggátolták a műszaki munkálatok rendes lefolyását. Ehhez járult még a sokszor a jugoszláv határőrök és csendőrök viselkedése (egyízben háromszögelt mérnököt le is tartóztatták, mire az elégtétel megadásáig minden munka szünetelt). Mura, Dráva, Duna és Tisza folyók tavaszi és őszi áradásai szintén erős megpróbáltatás elé állította a magyar mérnököket.¹⁴

A számítások szerint a D és az E szakaszra mintegy 850 db határkő kellett.¹⁵ A határkövek készítésére pályázatot írtak ki. Aprólékosan szabályozták a kövek elkészítésének módját is.¹⁶ Az első pályázatot 1923 májusában hirdették meg. A legolcsóbb pályázatot fogadták el, amelynél a határkő egységára 4030 koronába került.

A határkövek szállításának időpontját a pályázat 1923. június 5-ét adja meg. A D szakaszra való kiszállítás menete az 5 vasútállomásra következőképpen alakult: Beremendre 1–150-ig megszámozva (150 db), Magyarbolyra 151–250-ig megszámozva (100 db), Mohácsra 251–

450-ig megszámozva (200 db), Hercegszántóra 451–550-ig megszámozva (100 db) Az F szakaszra 4 vasútállomás volt kijelölve Röszeszentmihályra 1–150-ig megszámozva (150 db), Újszentivánra 151–225-ig megszámozva (75 db), Szőregre 226–260-ig megszámozva (35 db), Kiszomborba 261–300-ig megszámozva (40 db) kellett kiszállítani.¹⁷

A határköveket 1923. július 25-én rakták ki, mivel a határkövek kiszállítása a határvonatra 3 hónap múlva vált esedékessé, ezért kötbért kellett fizetni a MÁV-nak, ami 132 815 koronát tett ki.¹⁸

3.3. A határjelek állandósítása

Az „A” szakaszban 1922 júliusától 1923 őszeig történt meg a határjelek állandósítása. A „B” szakaszban 1922. júliustól decemberig befejeződött be. Ebben a szakaszban takarékosági szempontok alapján 142 db terméskőből készült határkővet is felhasználtak, amely a régi magyar-horvát határon volt. A „C” szakaszban 1923. augusztustól 1924 júliusáig zajlott le. A „D” szakaszban 1923. márciustól augusztusig történt meg. Itt 632 darab betonkővet állandósítottak. Az „E” szakaszban 1923. márciustól augusztusig történt meg az állandósítás. Az „F” szakaszban 1923. szeptembertől decemberig két részletben történt meg a határjelek állandósítása, a határkövek szállításától függően. Először 260, majd 110 követ állandósítottak és utána a többi.¹⁹

A déli határszakaszon Vassel jelentése szerint elhelyezett határkövek száma 6088. Az elhelyezett kövek megoszlása a következő volt: 4 005 darab számozott határkő, 2083 darab számozatlan kő, 1060 darab poligon kő, 1780 darab határdomb.²⁰

Összesen 976,92 km hosszú határvonalat mértek fel 100–150 méteres széles sávban és határjelekkel állandósították. Az „A” szakaszban a jugoszlávok felmérték és állandósítottak 101,85 km-t a „B” szakaszban a magyarok felmérték és állandósítottak 343,85 km-t a „C” szakaszban a jugoszlávok felmérték és állandósítottak 202,90 km-t a „D” szakaszban a magyarok felmérték és állandósítottak 124,40 km-t az „E” szakaszban a jugoszlávok felmérték és állandósítottak 138,40 km-t, az „F” szakaszban a magyarok felmérték és állandósítottak 65,52 km-t. Ezt az adatot Vassel Károly magyar határbiztos jelentette Ez nem azonos a magyar–jugoszláv határvonal tényleges hosszával. Tudniillik a vízfolyással megállapított határszakaszok hosszát duplán vették, hiszen a mérnökök a két partvonalon dolgoztak és ezt szerepeltették a munka-jelentéseikben.²¹ Ebből 534 km a magyar mérnökök teljesítménye.

A határkitűző és felmérő munka alapja itt is a kateszteri térkép volt. A magyar–jugoszláv államhatár mentén lévő alappontok koordinátái három vetületi rendszerben voltak meghatározva: sztereografikus vetület „Budapesti rendszere”, hengervetület déli és a hengervetület középső rendszerében voltak meghatározva. A kateszteri térképek egy része vetület nélküli, más részük sztereografikus vetületben készült el, amelyekre nem vezettek át minden változást. Ezért a határszakaszok geodéziai és térképészeti okmányai más-más vetületi rendszerben – összesen 3 vetületben és 8 féle méretarányban készültek el.²² A határokmányokat a Nagykövetek Tanácsa 1924 júliusában hagyta jóvá.

3.4. A határjelek védelme

Az 1921. XXXIII. törvénycikkkel beiktatott Trianoni békeszerződés 33. cikke értelmében Magyarország is kötelezte magát arra, hogy a határmegállapító bizottságok által elhelyezett háromszögelési és egyéb jelek, határcölöpök, vagy határkövek megóvásáról gondoskodik. Ez a tény és az, hogy az új állami határ megjelölésével kapcsolatos költségek a magyar államkincstárt jelentős mértékben megerhelték, ezért az új államhatár megjelölésére szolgáló határjelek megrongálásának megakadályozására különös gondot fordítottak. A Belügyminiszter 162.033/1923. B.M. körrendeletével a határmenti vármegyék alispánjainak felhívta a figyelmét, hogy a határ és a földmérési jelek büntetőjogi védelméről szóló

1891. XLI. tc. rendelkezései az új állami határra vonatkozó megjelölésekre is érvényben van.²³ A határmenti lakosságot hirdetmény és egyéb szokásos módon (dobszó útján) figyelmeztették. A törvény értelmében – a hivatalból üldözendő bűncselekményekről – az államkincstárnak okozott kár megjelölésével a kincstár jogügyi igazgatóságát értesítették, hogy a kincstár vagyoni kárát, mint magánjogi igényt érvényesítsék.²⁴

A határkövek és egyéb határjelek védelmének és karbantartásának a magyar–jugoszláv határszakasz viszonylatában – mind jogi, mind műszaki szempontból – fokozott jelentősége van, mert a határvonal fele nagyeesű vízfolyással, vagy annak mentén (Dráva, Mura,) megállapított vonalon fut.²⁵ Az állandósított határjelekkel mindig probléma volt, a vízfolyások mentén, mert a határköveket a víz elmosta, és egyéb módon rongálta meg.²⁶

Ezért a magyar kormány elsősorban a határjelek védelmére a felmerülő problémákat rendezve, 1926-ban a jugoszláv kormánnyal egyezményt kötött, amely a „Szerb-Horvát-Szlovén királysággal egyes közlekedési kérdések rendezése, valamint a határjelzések fenntartásának szabályozása tárgyában Belgrádban 1926. évi júl. 24. kötött egyezmény” címet viselte.²⁷

A felmerülő problémákat a határkövek felülvizsgálatánál – a kérdések jogi rendezése és a műszaki helyreállítási munkálatok elvégzése szempontjából előforduló – különös helyzetet szabályozta az egyezmény. Két fontos rendelkezését kell kiemelnünk. Az egyik a szerződő felek arra kötelezik magukat, hogy változatlanul megállapított határvonalat megfelelő jelzésekkel látják el mindenütt, ahol egy folyónak mederváltoztatása ezt megköveteli, továbbá arra, hogy 10 évenként felülvizsgálják a határvonalat mindenütt, ahol ez hajózható folyó sodorvonalával esik össze (1. cikk. 3. bek.). A második: olyan megrongált határköveket, amelyek a Mura, Dráva, vagy más határfolyó mentén állnak, vagy általában mindazon határköveket, amelyek egészen a Szerződő Felek egyikének területén állnak és ennél fogva a határt nem jelzik közvetlenül, az állam tartozik helyrehozni, amelynek területén ezen határkövek állnak (2. cikk. C. pont).

A megrongált határkövek pótlásával kapcsolatos műszaki munkálatokat, az egyezmény úgy rendelkezik, hogy az A, C, és az E szakaszokon jugoszláv, a B, C, és az F szakaszon magyar mérnökökre bízva a munkálatok végrehajtását (5. cikk). Ez összhangban áll a határkitűzés folyamán történt felosztással. Az egyezmény határkövek és a határjelek fenntartását, mind a megrongált kövek helyrehozatalát illetően fele-fele részben közös költségviselést fogadta alapelveként. Ez az elv azonban csak anyagkiadásokra és munkadíjakra volt érvényes. A közigazgatási költségeket az egyezmény a két érdekelt állam belügyének tekintette. További kivételek voltak: ha megállapítást nyert, hogy a határköv rongálását magyar vagy jugoszláv állampolgár követte el, az illető állam, illetve maga a károkozó viselte a helyreállítási költségeket. Ha harmadik állam polgára okozta a kárt, őt terhelik a költségek, ha azok behajtása nemzetközi jogi szempontból lehetséges (2. cikk.) A megrongált köveket a két érdekelt állam közös költségben beszerzett kövekkel pótolja (4. cikk.).²⁸

4. A határjelek felülvizsgálata 1931–1932

A határőrizeti és a határmenti közigazgatási szervek évek óta beadványokkal árasztották el, a Belügy-, és a Külügyminisztérium vezetését. Egy 1928-as (szerb jegyzék alapján) készült kimutatás szerint már 510 eltűnt, 26 kidőlt és 105 megrongálódott határkőről tett említést.²⁹ Ez a szám természetesen az idők folyamán egyre emelkedett.

A magyar–jugoszláv határon a határjelek felülvizsgálata az 1929. évi XLV. tc. K. pontjának rendelkezése szerint 1931 júliusában kezdődtek meg. A bizottságok 1931-ben nem fejezték be teljes egészében a munkáját, mert csak az F, E, és D szakaszokban, valamint a C szakasznak magyar oldalán hajtotta végre a felülvizsgálatot és a hiányok pótlását.

A bizottságok összeállításánál magyar részről a területileg illetékes főszolgabíró, a ha-

tárórszakasz parancsnok és mint egyetlen állandó tag, az állami földmérés mérnöke volt kiküldve. Jugoszláv részről Petrovic M. Andrea ezredes, Milovanovic M. Milutin külügyminiszteri titkár és Klein Sámuel Varasdi kataszteri felügyelő volt.³⁰ A bizottság minden szakaszcson külön jegyzőkönyvet vett fel, amelyek az elvégzett munkálatokat tartalmazták.

1931-ben a munkálatok menete az volt, hogy a bizottság előbb végigjárta a vonalat, megállapította a hiányokat, és utána a kövek elkészülte és helyszínre fuvarozása után ismét elment azok felállítására. Azokon a helyeken, ahol csak egy-két pont hiányzott, az elveszett ponttól 100–200 méter távolságra helyezték el az új követ, és az előre kiszámított pontot a természetben kitűzték. A hiányzó kövek pótlására ott, ahol sorozatosan hiányoztak, poligont vezettek. Az új köveket úgy helyezték el, hogy azok a régi két kő irányába essenek.

A szakértők szerint ennek a nagymérvű pusztulásnak egyik oka az volt, hogy az eredeti kitűzés idejében túl közel tették a parthoz a határköveket, a másik oka pedig az, hogy a határőrsek sem a magyar, sem a jugoszláv nem tudták pontosan, hol vannak a határjelek, így nem is fordítottak rá kellő gondot. Ezen a téren a most lefolyt bejárás valamit javított. Az új köveket a parttól jóval messzebb helyezték el. Igaz, hogy itt a magyar és jugoszláv bizottsági tagok között állandó nézeteltérés volt, mert ha a jugoszláv parton csak valamivel beljebb akart a magyar fél egy követ elhelyezni, az ellen azonnal tiltakoztak. Hiába érveltek azzal, hogy minden kőnek koordinátái vannak és így távolsága a határtól pontosan meg van adva, nem beszélve arról, hogy a parthoz közel lévő kövek rövid idő alatt ismét a vízbe esnek, minden alkalommal (persze csak a jugoszláv parton) nagyon nehezen tudták rávenni a jugoszláv felet a kövek áthelyezésére. A határjelek őrzése is ezután intenzívebb lett, mert a határőrségnek módjában állt minden kő megismerése és szigorú parancsban utasították őket a határjelek megóvására.

A C szakaszon a Dráva part szakadása miatt eltűnt 35 kő. A Dráva partomlása miatt veszélybe került 22 kő. Az elmúlt évek alatt a Dráva több helyütt is több mint egy 1 méter magasságot is elérő hordalékot rakott le. Ezért műszerrel kellett megkeresni 42 követ és több számozatlan követ. Az eltűnt kövek helyett a bizottság biztosnak vélt helyre új köveket helyezett el. A partomlás miatt veszélybe került köveket beljebb helyezte a partról. A műszerrel megtalált köveket felemelték, és úgy helyezték el, hogy belőlük 40 cm álljon ki a földből. Az összes követ bemérték, elhelyezésükről vázlat készült, az eredeti helyüktől való távolságot a vázlaton feltüntették.³¹

A bizottság 1932. november 3-ig dolgozott, a változásokról szerkesztették a vázlatrajzokat, majd azután Budapestre utaztak. Itt a zárójegyzőkönyvet a Belügyminisztériumban felvették és ezzel a törvényben megállapított határ-felülvizsgálat lezárult. 1931. és 1932. években végzett munkálatok során a teljes magyar–jugoszláv határvonalon összesen:

- 58 olyan határkövet helyeztek át, amely a beomlások által veszélyeztetve volt,
- 243 eltűnt határkövet pótoltak,
- 92 betemetett határkövet újból felállítottak,
- 74 súlyosan sérült határkövet cseréltek ki, és 261 határkövet javítottak ki.

Ezek alapján elmondható, hogy az 1926. évi július hó 24-én kelt Egyezmény rendelkezéseihez képest a bizottság bejárta és helyreállította a teljes magyar–jugoszláv határvonalat és ezáltal ráruházott feladatát elvégezte.³²

JEGYZETEK

1. Suba János (2008): Államhatárok- a földrajzi tér elválasztása IN: *Geographia generalis et specialis* Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára Debrecen 2008. (szerk.: Szabó József–Demeter Gábor) 381–386. p.

2. Suba János (2000a): A magyar–román határszakasz kitzúzése és térképezése 1886–1910. IN: „*A táj változásai a Kárpát-medencében Az erdélyi táj változásai*” (szerk.: Füleky György) Környezetkímélő agrokémiaért Alapítvány, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2008, (184. p.) 56–61. p.
3. Suba János (2004): A déli határszakasz határokormányainak története IN: *Pécsi határőr tudományos közlemények III.* Tanulmányok a „Magyar határelőőrzés – Európai biztonság” című tudományos konferenciáról. (Szer: Hautzinger Zoltán) Pécs 2004. (294. p.) 155–167. p.
4. Suba János (2005): A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények IN: „*Az ezer éves magyar rendvédelem*” Rendvédelem-történeti füzetek XI. évf./14. sz. (szerk.: Dr. Suba János) Budapest 2005 (149. p.) 102–119.p.
5. Suba János (2000b): A magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság működése 1921–1924 között. IN: „*A Mura mente és a trianoni békeszerződés*”. „*Pokrajina in trianonska mirovna pagodba*” Lendavski zveki, Lendvai füzetek. 17. (Szerk.: Göncz László) (210. p.) 137–153. p. Lendva/Lendava. 2000.
6. Suba János (1994): Trianoni országhatár kitzúzésének politikai és technikai kérdései IN: „*Háború, Forradalom, Trianon*” V. Magyar Rendvédelem-történeti Konferencia. *Rendvédelem-történeti füzetek* IV./5. szám (Szerk: Dr. Újhelyi Gabriella). Budapest 1994. (95. p.) 61–64. p.
7. Suba János (1996): „Magyarország határának kitzúzése és felmérése 1921–1925 között. (A határmegállapító bizottságok működése)” I. kötet 1996. Budapest. 45 p. Doktori értekezés (kézirat.) ELTE BTK könyvtár.
8. Suba János (2000b).
9. A hármashatárookra lásd: Suba János (2009): A trianoni hármashatárok 1921–1925. IN: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok IV. évf. 3–4. szám 2009. SZTE Mernöki Kar. Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet, (292. p.) 276–281.p.
10. Suba János (1996) 137.p.
11. Magyar Országos levéltár (MOL.) K. szekciója (a polgári központi kormányhatóságok levéltára (1867–1945) (továbbiakban: OL. K.) a Határmegállapító Központi Iroda általános iratai (K. 478.) (továbbiakban: K 478) Pályázati feltételek. OL. K. 478.
12. Suba János (1994), Suba János (1996) 141. p.
13. Suba János (1996) 142. p.
14. ...Akik sokszor derékgig vízben járva voltak csak képesek feladatukat elvégezni. Ezen folyók mentén a ürü, bozótos füzesek, erdők kivágatása összelátások céljából, csónakok hiánya, általában pedig a legsürgösebb földmunkák idején napszamosok, fuvarok és elszállásolások tekintében fennálló nehéz viszonyok mind csökkentették a munkálatok lefolyásának békebeli tempóját.... A déli országhatár kitzúzése. Vassel Károly honvéd tábormok magyar határbiztos bizalmas jellegű beszámolója 1924. Nagykanizsa. 10. p.
15. Pályázati felhívás a határkövek elkészítésére. OL. K. 478.
16. Többek között előírták azt is, hogy a beton keverési aránya 1 rész elsőrendű portland cement, 2 rész kavics, és 1,5 rész tiszta kvarchomok. A határkőnek a földből kiálló 30 centiméternyi része legalább 2 cm. vastag – 1 rész portlandcement és 1 rész tiszta kvarchomokból készítenő – cementhabarcs réteggel borítandó be, amelyen képezik ki a határkövek jelzéseit. 96. szám/Jhmb.1923. jelentés a HMK.-nak. OL. K. 478.
17. A határkövek szállítására is ugyanazok a feltételek voltak mind a többi HMB.-nál (Határmegállapító Bizottság) a megajánlott összeg 5% bánatpénz, ha pályázatot elnyeri, akkor kiegészíteni 10%-ra. A minőségileg kifogásolt köveket kárpótlás nélkül visszautasítani. Késedelmes szállítás esetén kötbért fizetni. 200 db. Kő után részletfizetésre igény. Óvadék visszatérítése szállítás után 30 napra stb. Pályázati felhívás a határkövek elkészítésére. OL. K. 478.
18. 222.szám/Jhmb.1923. A kötbér métermázsánként és naponta 10 koronát tett ki.
19. 5981/HMK.-1923 Határkövek megrendelése. OL. K. 478.
20. Suba János (1996) 143.p.
21. A déli határszakasz 630 km 622 m-es hosszával 27,8%-kal részesedik az összhathosszból.
22. Suba János (2001): A Trianoni határ kitzúzése és térképei III. rész, A magyar–jugoszláv határszakasz *Geodézia és Kartográfia* LIII. Évfolyam 2001/3. szám 3–6. p. Budapest.
23. 162.033/1923. B.M.II. körendelet. Az új állami határ megjelölésére szolgáló határkövek megrogálásának megakadályozása tárgyában. OL. K 481.

24. 47/M.E. II-1924. ME. átírata a PüM-nek OL. K 481.
25. A HMB. műszaki delegációjának jelentéseiből egyértelműen kitűnt, hogy nemcsak a Mura, Lendva hanem a Barcstól lefelé terjedő részének kivételével a Dráva nincs szabályozva. Ezért a HMB. a Dráva folyását csak Barcstól lefelé fogadta el „valóságos határfolyónak”. Egyébként ezért hagyta meg a régi magyar–horvát határvonalat.
26. Baranya vármegye alispánja így írt: ...Mindesetre kívánatosnak tartanám, hogy a drávamenti országhatár más megfelelő módon jelöltessék meg, mert az áradás és elsodrás veszélyének állandóan kiteve lévő, az árterületeken elhelyezett határkövek megfelelő fix pontokat képezzenek... 3227. Szám/alispán. OL. K. 478.
27. A határkövek és határjelek védelmérőlOL. K. 52/1.cs.
28. A határkövek és határjelek védelmérőlOL. K. 52/1.cs. Corpus Juris Hungarici 1929. XLV. Tc. (CD).
29. OL. K 69.(A külügyminisztérium irattára, gazdaságpolitikai osztály iratai), 78487/4/1928.-Küm átirat – OL. K 69. 2939/adm.res.4/ Feljegyzés a Magyar–jugoszláv határon határkövek helyreállításáról Dr. Walkó Lajos külügyminiszternek.
30. OL. K 69. 152.802/XIII.b.-1932. A megrongált, összetört és eltűnt határgútlák-oszlopok és jelzők kicserélése a magyar–jugoszláv határ egész hosszában.
31. OL. K 69.-161.137/932-XIII B. Jugoszláv-magyar határfelülvizsgáló bizottság C. szakasz jegyzőkönyve.
32. OL. K 69.-161.137/932-XIII B. Jugoszláv-magyar határfelülvizsgáló bizottság munkájának értékelése 1932. november 7.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Suba János (1994): Trianoni országhatár kitűzésének politikai és technikai kérdései IN: „*Háború, Forradalom, Trianon*” V. Magyar Rendvédelem-történeti Konferencia. *Rendvédelem-történeti füzetek* IV./5. szám (Szerk.: Dr. Újhelyi Gabriella). Budapest 1994 (95. p.) 61–64. p.
- Suba János (1996): „Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921-1925 között. (A határmegállapító bizottságok működése)” I. kötet 1996. Budapest. 45 p. Doktori értekezés (kézirat.) ELTE BTK könyvtár
- Suba János (2000a): A magyar–román határszakasz kitűzése és térképezése 1886–1910. IN:” A táj változásai a Kárpát-medencében Az erdélyi táj változásai” (szerk.: Fülek György) Környezet-kímélő agrokémiáért Alapítvány, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2008. (184. p.) 56–61. p.
- Suba János (2000b): A magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság működése 1921–1924 között. IN: „*A Mura mente és a trianoni békeszerződés*”. „*Pokrajina in trianonska mirovna pagodba*” Lendavski zveki, Lendvai füzetek. 17. (Szerk.: Göncz László) (210. p.) 137–153.p. Lendva/Lendava. 2000.
- Suba János (2001): A Trianoni határ kitűzése és térképei III. rész, A magyar–jugoszláv határszakasz *Geodézia és Kartográfia* LIII. Évfolyam 2001/3. szám 3–6. p. Budapest.
- Suba János (2004): A déli határszakasz határokmányainak története IN. *Pécsi határőr tudományos közlemények III.* Tanulmányok a „Magyar határellenőrzés – Európai biztonság” című tudományos konferenciáról. (Szer: Hautzinger Zoltán) Pécs 2004. (294. p)155–167. p.
- Suba János (2005): A történelmi Magyarország államhatáráról szóló törvények IN: "*Az ezer éves magyar rendvédelem*" Rendvédelem-történeti füzetek XI. évf./14. sz. (szerk.: Dr. Suba János) Budapest 2005 (149. p.) 102–119. p.
- Suba János (2008): Államhatárok- a földrajzi tér elválasztása IN: *Geographia generalis et specialis* Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára Debrecen 2008. (szerk.: Szabó József- Demeter Gábor) 381–386. p.
- Suba János (2009): A trianoni hármashatárok 1921–1925. IN: *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* IV. évf. 3–4. szám 2009. SZTE Mérnöki Kar. Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet, (292. p.) 276–281. p.